

Broedvogels in het Naardermeer

Rombout de Wijs

In 1986 was het precies honderd jaar geleden dat de tweede echte poging om het Naardermeer in te polderen mislukte. In 1980 -het jubileumjaar van 'Natuurmonumenten'- verschenen al twee boeken over dit gebied waarin dit onderwerp uitvoerig is beschreven (Thijssse 1912, Van den Hoorn 1980). De mislukte inpoldering vormde de voedingsbodem voor het ontstaan van de georganiseerde natuurbescherming in Nederland (zie bijvoorbeeld Van den Hoorn 1980). Tegelijkertijd werd het voortbestaan van enkele karakteristieke vogelsoorten in ons land mogelijk gemaakt. Het veiligstellen van het Naardermeer vormde het begin van een ontwikkelingsreeks in vegetatie en landschap waaraan de vogelbevolking zich aanpaste.

Ontwikkeling

Het Naardermeer heeft een geheel andere ontstaansgeschiedenis dan de overige Vechtplassen. Deze laatste zijn ontstaan door vervening. Het Naardermeer echter is een natuurlijke plas die als zodanig in de Middeleeuwen al bestond. Hierdoor, maar ook door de inpolderingspogingen, heeft het gebied een eigen karakter, met rechte vaarten en het ontbreken van (begroeide) legakkers. Omdat het gebied na de laatste inpolderpoging eigenlijk grotendeels aan zijn lot werd overgelaten en sinds 1906 als eerste natuurreservaat in Nederland werd aangekocht en beheerd door 'Natuurmonumenten', kon de vegetatie er zich nagenoeg ongestoord ont-

wikkelen. Het grootste deel van het gebied bestond kort na de inpolderpoging uit rietland. In de loop der jaren heeft zich in grote delen hiervan moerasbos ontwikkeld.

Het gedeelte in het zuidoosten rond het Wijde Blik, dat niet ingepolderd werd, was al voor een deel met moerasbos begroeid. Dit gedeelte, waarin ooit een eendenkooi lag waarvan de resten nu nog maar vaag in het veld zijn waar te nemen, heeft zich inmiddels ontwikkeld tot een waar moeraswoud. Waarschijnlijk is dit het oudste, rijkst ontwikkelde en meest natuurlijke moerasbos in Nederland (Westhoff et al 1971), waaraan sinds het midden van de 19de eeuw waarschijnlijk geen mensenhand meer te pas is gekomen.

De vogels pasten zich aan de ontwikkeling van de vegetatie en het landschap aan.
Foto: Evert Boeve.

Ondanks een groot aantal aantastingen blijft het Naardermeer toch nog een zeer rijk en waardevol natuurmonument.

Foto: Evert Boeve.

Ook het moerasbos elders in het gebied heeft zich in honderd jaar goed ontwikkeld, wat zich nog iets versnelde sinds in 1962 in de omringende polders peilverlaging is doorgevoerd. Als gevolg hiervan en door de verhoogde drinkwateronttrekking in de regio, kreeg het gebied 's zomers te kampen met waterschaarste en dus verdroging.

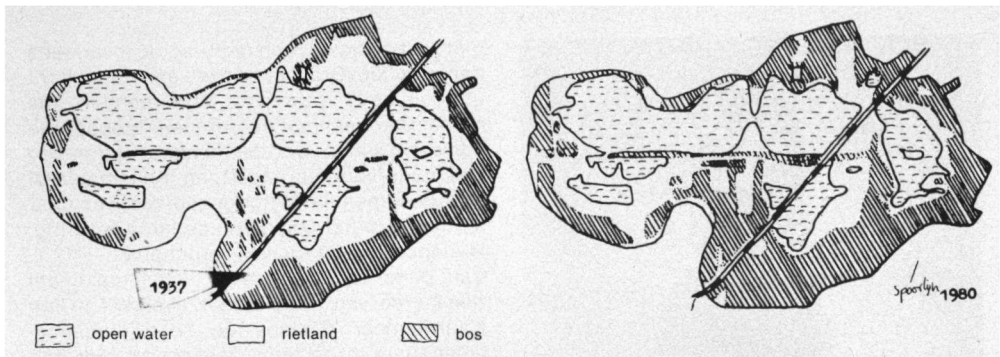
De ringdijk en de overige omringende gronden zijn namelijk verre van waterdicht, reden waarom de inpoldering ook steeds mislukte (maar nu door kwel van buiten naar binnen). Ook werd het hierdoor mogelijk dat ondiepe kwel voor overlast zorgde van vervuild water uit de Karnemelksloot, die even ten zuidoosten van het gebied ligt. Om dit alles tegen te gaan moest eigenlijk water worden ingelaten, maar de vervuilde Vecht was hiervoor niet geschikt (Leentvaar 1976).

Voor al deze problemen is in 1984 een oplossing gevonden door het in bedrijf nemen van een zuiveringsinstallatie die water afkomstig van de Vecht zodanig kan zuiveren dat dit wél in het Naardermeer ingelaten kan worden. De gevolgen van het inbrengen van dit water worden nauwlettend in de gaten gehouden en zijn wellicht al enigszins merkbaar in de avifauna (Grote Karekiet).

Kolonievogels

De ontwikkeling van overwegend rietland naar een gebied met circa 50% moerasbos heeft vanzelfsprekend gevolgen gehad voor de avifauna. Dit geldt echter niet zozeer voor de kolonievogels Lepelaar, Aalscholver en Purperreiger, waaraan het Naardermeer zijn grote, ook internationale, bekendheid vooral dankt.

Vóór 1880 was het gebied voor deze soorten eigenlijk niet zo belangrijk. Vrijwel al deze vogels broedden toen in het nabijgelegen Horstermeer, te zamen met onder andere Kwaken en andere reigersoorten. Rond 1850 nestelden hier meer dan 1000 paren Lepelaars, 1000 paren Aalscholvers en 700 paren Blauwe Reigers en Purperreigers. Dit gebied werd in 1881 definitief ingepolderd, waarna zich met name Lepelaars en Purperreigers in het Naardermeer vestigden. Toen ook dit gebied grotendeels werd ingepolderd vanaf 1883 konden ze slechts uitwijken naar het kleine deel ervan in de zuidoosthoek, het Wijde Blik, dat gespaard bleef. Vanuit deze laatste wijkplaats, waar ze het overigens ook niet bepaald gemakkelijk hadden, konden ze, na het weer aan het water prijsgeven van de Naardermeerpolder in 1886, de rest van het

Aandeel bos in 1937 en 1980 op het Naardermeer. Bron 1937: Van Zinderen Bakker 1942. Duidelijk is dat de oppervlakte van het reedland is afgenomen.

gebied opnieuw bevolken. Hierna ging het met de Lepelaar eerst slecht, maar sinds 1929 namen hun aantallen weer geleidelijk toe tot zo'n 150 paren in de jaren rond 1950. Hierna volgde een afname tot circa 75 paren in 1962, waarna weer een lichte stijging volgde (Beintema 1976). Sindsdien bleven de aantallen tussen de 75-140 paren schommelen (Van den Hoorn 1980), recentelijk wat meer rond de honderd broedparen.

Van de Purperreiger zijn minder nauwkeurige gegevens voorhanden. Dit wordt veroorzaakt door hun veel minder opvallende uiterlijk en hun nagenoeg volkomen onbereikbare nesten. Wel leek ook hun aantal te schommelen en vanaf 1972, toen er circa 200 paren broedden, af te nemen (Beintema 1976). Deze schommelingen hangen vooral samen met de mate van regenval in het overwinteringsgebied in West-Afrika (Cavé 1983). De laatste jaren variëren de aantallen tussen de 40-50 paren. De Aalscholvers gaat het tegenwoordig in Nederland bijzonder voor de wind. Dat is echter wel eens anders geweest. Door voedselconcurrentie met de binnenvisserij werden zij van oudsher sterk vervolgd, ook in het Naardermeer. Rond de eeuwwisseling geschiedde dit op wel zeer barbaarse wijze en rond de jaren veertig ook nog steeds rigoreus. Tot in 1965 werden vele nesten nog altijd uit de bomen gestoten (Beintema 1976). Hierbij speelde ook de angst mee voor eventuele verdringing van de in ons land schaarse Lepelaars en Purperreigers. Zeer waarschijnlijk door de aanleg van de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland waardoor een belangrijk voedselgebied verdween, verhuisden vele Aalscholvers van de kolonie te Wanneperven naar het Naardermeer. Rond 1970 zaten vrijwel alle Nederlandse Aalscholvers daar. Vanaf 1978 is hier verandering in gekomen door diverse nieuwe vestigingen elders waarvan de kolonie in de Oostvaardersplassen het meest in het oog springt. Deze kolonie heeft het Naardermeer inmiddels ruim-

schoots in aantallen broedparen voorbijgestreefd, zonder dat dit duidelijke gevolgen had voor de Naardermeerkolonie. In korte tijd is de Nederlandse aalscholverpopulatie meer dan verdubbeld! Ook Blauwe Reigers hebben steeds wel in het Naardermeer gebroed, maar in sterk schommelende, niet zeer grote aantallen. Recent is hun aantal gedaald tot rond de 65 paren.

In 1972 waren dat er ruim twee maal zoveel. De diverse strenge winters zullen hier mede debet aan zijn. Zwarte Sterns zijn sterk in aantal afgenomen, zij kunnen de laatste tientallen jaren als één populatie in het gehele noordelijke Vechtplassengebied worden beschouwd. Meestal broeden ze in de Ankeveensche Plassen of nabij Nederhorst den Berg, soms ook een aantal in het Naardermeer. De situatie buiten het Naardermeer lijkt hierbij de belangrijkste rol te spelen.

Overige soorten

De Roerdomp is net als de Blauwe Reiger ge-

De aalscholverkolonie van het Naardermeer heeft een stormachtige geschiedenis gehad. Foto: Rombout de Wijs.

Rond 1970 bevonden zich vrijwel alle Nederlandse Aalscholvers op het Naardermeer.
Foto: Henk Harmsen.

voelig voor strenge winters. Het maximale aantal broedparen is wel eens tien geweest. Er waren ook jaren waarin de soort ontbrak. Zo ook de laatste paar jaar. In 1984 was er nog één paar, daarna zijn ze niet meer in de broedtijd aangetroffen. Kwakken, tot het eind van de vorige eeuw gewone Nederlandse broedvogels, waren nadien ook uit het Naardermeer verdwenen. Pas vanaf de jaren zestig werden er weer enkele waargenomen, maar zekere broedgevallen konden nooit worden geconstateerd (Beintema 1976). Sinds 1979 zijn er in het geheel geen waarnemingen meer.

Woudaapjes zijn in het Naardermeer nooit algemeen geweest, in tegenstelling tot de overige Vechtplaatsen, wellicht door het ontbreken van beboste legakkers (Beintema 1976). Wel werden er tot in het eind van de jaren zeventig geregeld enkele waarnemingen in het broedseizoen gedaan.

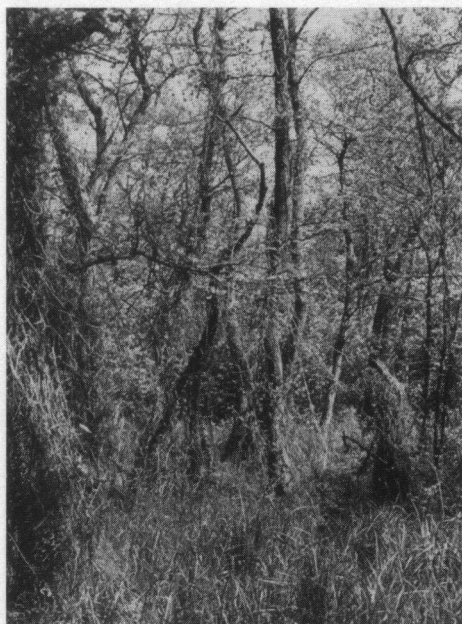
Een recente vestiging is die van de Grauwe Gans in 1980. Dit is ongetwijfeld een gevolg van uitstraling vanuit Zuidelijk Flevoland, waar deze soort zich in de jaren zeventig vestigde. Wellicht werd de vestiging nog aangemoedigd door de aanwezigheid in het Naardermeer van tamme witte ganzen van een naburige veehouder, die daar in de zuid-oosthoek geregeld tot broeden kwamen. Dit heeft overigens ook geleid tot hybridisatie,

met tot gevolg dat een deel van de (overigens geheel wilde) Grauwe Ganzen een nogal bont uiterlijk heeft gekregen. Krooneenden, die eerder geregeld met één of meer broedparen aanwezig waren, worden de laatste jaren nog slechts in voor- en naseizoen in klein aantal waargenomen. De Witoozeend, met één paar aanwezig in het begin van de jaren zeventig, is sindsdien niet meer waargenomen.

Van oudsher broedden er soms maximaal tien paren van de Bruine Kiekendief in het Naardermeer. Tijdens de bestrijdingsmiddelen-crisis in de jaren zestig was hier nog maar één paar van over. Tegenwoordig zijn er weer minstens vier tot vijf paar aanwezig. Door het afgenomen areaal rietland is een groter aantal paren wellicht niet meer mogelijk.

De Boomvalk was in de jaren zeventig met enkele paren aanwezig. De laatste paar jaar wordt deze soort nog maar af en toe aangetroffen. Ook de Torenavalk is weer nagenoeg verdwenen. Waarschijnlijk is dit het gevolg van in verval geraakte nestkasten die in het vorige decennium in het gebied waren opgehangen. Dit verschijnsel doet zich overigens ook voor in andere delen van de regio!

Met andere stootvogelsoorten gaat het echter beter. Wie had in 1979 ooit gedacht dat een typische bosvogel van de hogere gronden als de Havik zich nog eens als broedvo-

Het moerasbos bij de Oude Kooi heeft zich inmiddels ontwikkeld tot een waar moeraswoud, waarschijnlijk wel het oudste, rijkst ontwikkelde en meest natuurlijke typen hiervan in ons land. Opname uit 1980.
Foto: Rombout de Wijs.

Eén van de open gedeelten van het Naardermeer.

Foto: Rombout de Wijs.

gel in het Naardermeer zou vestigen! In dat jaar bleek toen een paar heimelijk een horst in een Zwarte Els te hebben gebouwd, waarop enkele jongen grootkwamen. Inmiddels is het aantal broedparen toegenomen tot vier. De soort heeft zich tegenwoordig ook in de naburige Ankeveense Plassen met enkele paren gevestigd evenals in andere Vechtplassen. Ook de Buizerd heeft zich in het Naardermeer gevestigd met drie tot vijf broedparen.

Wellicht samenhangend met de komst van de Havik heeft de roekenkolonie van zo'n 120 paren, eerst gevestigd nabij De Visserij, zich in 1980 enkele kilometers naar het westen verplaatst naar het bos van de kruitfabriek 'De Krijgsman' bij Muiden (De Wijs 1980).

Bij de kleinere soorten broedvogels was er in de loop van de tijd sprake van afname van rietvogels en toename van struik- en ruigtevogels en bosvogels. Natuurlijk zijn er nog veel rietvogels aanwezig. Wel is het Baardmannetje, na de opleving in de jaren zeventig door de uitstraling van Zuidelijk Flevoland, inmiddels weer geheel als broedvogel verdwenen. Voor deze soort is het huidige areaal rietland van het Naardermeer wellicht te klein, waar dat vroeger niet het geval was (Osieck 1978). Van de Snor, rond 1975 op ruim dertig paren geschat, waren in 1985 nog minstens vijftien paren aanwezig. De Sprinkhaanrietzanger heeft van de toegenomen verruiging van het rietland geprofiteerd en was in 1985 met minimaal twintig paren aanwe-

zig. In het verleden kwamen de (schommellende) aantallen meestal niet boven de tien paren (onder andere Beintema 1976).

Een rietvogelsoort die speciale aandacht verdient is de Grote Karekiet. Deze liefhebber van overjarig, niet te dicht op elkaar en in het water staand riet (het zogenaamde waterriet) kwam in de oorlogsjaren nog met circa vijftig paren voor (Beintema 1976). Dit aantal daalde sindsdien, wellicht mede door verkleining van het rietareaal, tot zo'n 34 paren in 1968, negentien paren in 1973 en dertien paren in 1980. In 1982 was er niet één paar meer over. Dit bleef zo tot er in 1985 weer zeker één paar aanwezig was. In 1986 nam het aantal broedparen verder toe tot vijf á zes paren. Deze toename gaat niet gelijk op met de landelijke dalende trend. Wellicht is de gewijzigde waterhuishouding, zoals eerder genoemd, hier debet aan. Hoe het ook zij, het is te hopen dat deze tendens zich voortzet. Van de bosvogels zijn veel minder gegevens voorhanden. De Grauwe Vliegenvanger lijkt toe te nemen. De Wielewaal, tot in 1975 met vijf tot tien paren aanwezig, is sindsdien afgenomen tot circa twee paren. De Tortelduif is inmiddels vrijwel verdwenen.

Overige soorten die in deze bossen tegenwoordig voorkomen zijn behalve gewone soorten waaronder Vink en Winterkoning ook bijvoorbeeld Grote Bonte Specht, Goudvink en soms Houtsnip, Kleine Bonte Specht, Nachtegaal en Fluiter. Tijdens inventarisaties van een proefvlak van ruim vijftien hecta-

Tijdens de broedtijd vliegen de Aalscholvers af en aan en vormen voor velen een fantastisch schouwspel.

Foto: Hans Schouten GDT.

re in 1984 werd van de Winterkoning zelfs een dichtheid van veertien paar per tien hectare vastgesteld. Hoewel nestkasten afwezig zijn bestaat 18% van de in dit proefvlak broedende vogels uit holenbroeders.

De verandering in samenstelling van de bosvogelbevolking zijn voor een deel in verband te brengen met de toegenomen ouderdom van het moerasbos.

Toekomst

Het Naardermeer is, ondanks een groot aantal aantastingen, nog steeds een zeer rijk en waardevol natuurmonument. Het ligt inmiddels geheel ingeklemd tussen snelwegen en een woonwijk en wordt doorkruist door een spoorlijn die men het liefst zou verdubbelen. Ook wordt de zo noodzakelijke bufferzone

steeds kleiner. Voorts is de dreiging van inpoldering van de Markerwaard nog steeds niet geheel weggenomen. Inpoldering hiervan zou waarschijnlijk het vertrek van de Aalscholvers betekenen door verlies van hun belangrijkste visgronden. Het is te hopen dat zich een situatie als die van 1904 (samen te vatten als 'hoe Botte Bestuurders een Buitengewoon Belangrijke Broedbiotoop. Bijna Bedierven') niet zal herhalen, ook niet in tijden van bezuiniging. De huidige en toekomstige bestuurders wordt dan ook veel wijsheid toegewenst!

Met dank aan met name A. Hartog en F. Vogelzang voor de samenwerking bij het broedvogelonderzoek en B.J. van Ingen ('Natuurmonumenten') voor de overige informatie.

■ W.J.R. de Wijs, postbus 96067, 1006 EB Amsterdam.

LITTERATUUR:

- Beintema, A.J. (1976):** Vogels van het Naardermeer. In: Bakker, P.A. et al (red.). De Noordelijke Vechtplassen. Stichting Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied.
- Cavé, A.J. (1983):** Purple Heron survival and drought in tropical West-Africa. *Ardea* 71 : 217-224.
- Hoorn, D.A.C. van den (1980):** Het Naardermeer, gisteren vandaag morgen. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.
- Leentvaar, P. (1976):** Hydrobiologie van het Naardermeer. In: Bakker P.A. et al (red.). De Noordelijke Vechtplassen. Stichting Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied.
- Osieck, E.R. (1978):** Het voorkomen van het Baardmannetje in het Gooi. In: R.G. Moolenbeek (red.). Vogels in het Gooi. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken.
- Thijssse, J.P. (1912):** Het Naardermeer. Verkade-album, heruitgave 1980.
- Westhoff, V. et al (1971):** Wilde Planten. Deel 2. Amsterdam.
- Wijs, W.J.R. de (1980):** De Roeken hebben het Naardermeer verlaten. *De Korhaan* 14 (3) : 74.

De vogelobservatiehut van het Laarder Waschmeer

Foto: Jaap Taapken

Bezoeken aan de vogelobservatiehut Laarder Waschmeer

Dit jaar werden voor de vierde maal speciale bezoeken aan de vogelobservatiehut van het Laarder Waschmeer gebracht. Er werd alleen bezoek aan de vogelhut gebracht en daarin kon men een half uur tot enkele uren doorbrengen. Alle bezoekers stonden onder leiding van de Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken.

Het bezoek was mogelijk in de maanden mei, juni, juli en augustus op elke donderdagavond.

Vertrek van de eerste groep om 19.00 uur, vervolgens om 19.30 uur, 20.00 uur en 20.30 uur de volgende groepen.

Voorts werden er bezoeken georganiseerd op de eerste zaterdagochtend van de maanden mei, juni, juli en augustus.

Vertrek van de eerste excursie 6.00 uur, vervolgens om 7.00 uur, 8.00 uur 's morgens. Aansluitend kon om 9.00 uur een rondwandeling door het afgesloten gebied gemaakt worden met een boswachter of een gids van het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN).

Startpunt van alle bezoeken is het toegangshek van het Laarder Waschmeer aan het einde van de Meerweg te Hilversum. De Meerweg begint bij de Kamerlingh Onnesweg en ligt ongeveer in het verlengde van de Lorentzweg.

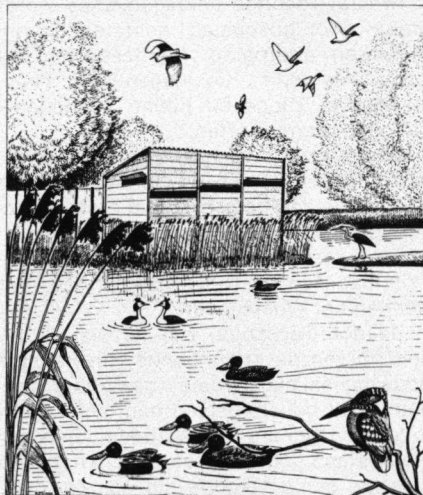
Dit jaar werd er voor het eerst in de gehele regio de hierbij afgedrukte affiche (A3- en A4-formaat) verspreid en opgehangen.

De tekening is van de Hilversumse bioloog Ronald Sinoo die ook de omslagillustratie van dit nummer maakte.

Het ligt in de bedoeling deze speciale bezoeken ook in het seizoen van 1988 voort te zetten.

■ Nadere inlichtingen en contactadres: Jelle Harder, Meteorenstraat 45, 1223 ER Hilversum, 035 - 852 842.

BEZOEK VOGELHUT LAARDER WASMEER

Elke DONDERDAGAVOND in mei-juni-juli-augustus; vertrektijden om 19.00 - 19.30 - 20.00 en 20.30 uur.

Elke 1^e ZATERDAGMORGEN in mei-juni-juli-augustus; vertrektijden om 6.00 - 7.00 en 8.00 uur.

VERTREK vanaf de ingang Laarder Waschmeer aan het einde van de Meerweg te Hilversum. Toegang GRATIS en o.l.v. de Vogelwerkgroep Het Gooi e.o.

Deze affiche geeft meer bekendheid aan de mogelijkheid om de observatiehut van het Laarder Waschmeer te bezoeken. Tekening: Ronald Sinoo